

Emilia Sztabnicka
Uniwersytet Łódzki

**WZORY GRZECZNOŚCIOWE W PODRĘCZNIKU
DO NAUKI JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO
*HURRA!!! PO POLSKU 1***

Słowa kluczowe: zwrot grzecznościowy, powitania, pożegnania, przedstawianie, podziękowania, przepraszenie

Grzeczność językowa jest ważnym elementem w nauczaniu jpjo. Już na pierwszych lekcjach studenci zapoznawani są z podstawowymi zwrotami grzecznościowymi. Dzięki znajomości tego typu formuł komunikacja może przebiegać płynnie, a cudzoziemiec ma szansę poznać ważny aspekt kultury polskiej. W materiałach do nauki jpjo odnaleźć można różne realizacje tego problemu. Podręcznik *Hurra!!! Po polsku 1* opracowano dla poziomu A1. Znajdują się w nim, zgodnie z zaleceniami ESOKJ, wzory grzecznościowe, takie jak formy powitalne i pożegnalne, formuły związane z przedstawianiem się oraz zwroty typu: *proszę, dziękuję, przepraszam*. Artykuł prezentuje i omawia różne realizacje wymienionych formuł, z uwzględnieniem częstotliwości ich występowania oraz kontekstu, w jakim się pojawiają. Podkreśla się także funkcjonalność i szerokie zastosowanie poszczególnych zwrotów.

Przystępując do pracy z grupą cudzoziemców, czasem zadajemy sobie pytanie, czy uczyliśmy obcokrajowców tego samego języka, którym na co dzień posługują się Polacy (Turek 2006). Analiza treści materiałowej podręczników do nauczania jpjo może być w pewnym sensie próbą odpowiedzi na to pytanie. Badacz, podejmujący się takiego zadania, konfrontuje bazę podręcznikową ze swoim zasobem wiedzy, starając się wypełniać to zadanie obiektywnie. W ramach podejścia komunikacyjnego zakłada się przecież, że prymarnym zadaniem w nauce języka obcego jest rozwój kompetencji pragmatycznej uczących się.

Prawdopodobnie każda pierwsza lekcja języka polskiego rozpoczyna się od zapoznania cudzoziemców z formułami powitalnymi. Chociażby ten właśnie fakt świadczy o istotności zagadnienia grzeczność w nauczaniu jpjo. Inny, również istotny aspekt związany jest z wzajemnym przenikaniem się języka i kultury, której grzeczność jest elementem. Nasze zachowania językowe, w tym także grzecznościowe, są zakotwiczone w kulturze i nieustannie przez nią determinowane. Zdają sobie z tego sprawę autorzy podręczników do nauczania jpjo,

którzy przygotowują nowoczesne materiały zgodne z podejściem komunikacyjnym. Jednym z przykładów może tu być podręcznik *Hurra!!! Po polsku 1* autorstwa Małgorzaty Małolepszej i Anety Szymkiewicz, który jest podstawą materiałową tej pracy.

Zwroty grzecznościowe to utrwalone i powtarzalne w pewnych konkretnych sytuacjach wyrażenia o funkcji grzecznościowej. Realizują one w sposób przewidywalny określony społecznie wzór kulturalnego zachowania (Kita 2005: 341). Zgodnie z *Europejskim systemem opisu kształcenia językowego*, osoba posługująca się językiem na poziomie podstawowym A1 powinna wykazywać się umiejętnością użycia zwrotów grzecznościowych, takich jak formy powitalne i pożegnalne, przedstawianie się, zwroty typu: *proszę, dziękuję, przepraszam*.

1. Formy powitalne są prezentowane w podręczniku *Hurra!!! Po polsku 1* bardzo szeroko. Pierwsze lekcje koncentrują się na zogniskowaniu uwagi uczącego się wokół zagadnień związanych z konwencjonalnością użycia określonych szablonów językowych. Dzięki ilustracjom w sposób bardzo czytelny zarysowuje się różnica między językiem oficjalnym, nieoficjalnym i uniwersalnym. Wskazywanie różnic w użyciu poszczególnych wyrażen ze względu na relacje między partnerami wydaje się zagadnieniem ważnym, chociażby ze względu na prymat języka angielskiego, który zasadniczo różni się w tych kwestiach od polskiego. Zdecydowanie najczęściej występującym zwrotem jest wyrażenie *dzień dobry* dla kontaktów nierównorzędnych i sytuacji oficjalnych. Pojawia się ono także z rozwinięciem *dzień dobry pani/panu*. Dla tego typu kontaktu występują także zwroty *witam* i *dobry wieczór*. W kontaktach równorzędnych najczęściej reprezentowane jest wyrażenie *cześć*, obocznie pojawia się także *hej*. Podobną funkcję pełnią także pytania grzecznościowe typu: *jak się masz?*, *co słychać?* Moją uwagę zwróciło szczególnie umiejscowienie zwrotu *jak się masz?* w dialogu między kolegami ze szkoły (sugeruje to ilustracja). Wyrażenie takie jest raczej rzadko używane w kontaktach równorzędnych, a w tej konkretnej sytuacji wydaje się wręcz sztuczne. Najbardziej naturalne byłoby wyrażenie: *Co słychać?*, przy czym oczywiście jasna jest dla mnie konwencjonalność jego użycia i fakt, że powtarzalność powoduje stopniową desemantyzację wyrażen grzecznościowych (Kita 2005; Marcjanik 1992). Repertuar pytań grzecznościowych można by jeszcze poszerzyć o zwroty typu: *co u ciebie?*, *jak leci?*, *jak żyjesz?*

2. Formy pożegnalne dla kontaktów nierównorzędnych i sytuacji oficjalnych reprezentują zwroty: *do widzenia*, *dobranoc*. W sytuacjach nieoficjalnych pojawiają się zaś wyrażenia: *cześć*, *pa*, *na razie*. Nieco inny status ma zwrot *do zobaczenia*, którego użycie zakłada, poza konwencjonalnym zachowaniem grzecznościowym, także pewną nadzieję bądź wręcz zapewnienie, że dojdzie między uczestnikami dialogu do ponownego spotkania. Podobny status mają wyrażenia *do jutra*, *do niedzieli*, które nauczyciel może dodatkowo wprowadzić podczas lekcji.

Podręcznik *Hurra!!! Po polsku 1* prezentuje, zgodnie z zaleceniami ESOKJ, także wzory różnego rodzaju listów, w których pojawiają się formuły powitań i pożegnań. W przypadku wiadomości e-mail i sms są to powitania typu: *Cześć, Kasiu!, Hej, Adam!* (73), *Cześć Jacek* (84), *Szanowni Państwo* (113) oraz pożegnania: *Pa!* (73), *Pozdrawiam serdecznie* (84), *Z poważaniem* (113). W przypadku listów zwykłych pojawiające się formuły powitalne to: *Droga Redakcjo* (121), *Szanowna Redakcjo* (128), *Szanowni Państwo* (144), zaś pożegnalne: *Z poważaniem* (128), *Z wyrazami szacunku* (144). W książce przedstawiono także projekty pocztówek, w których formuły powitalne reprezentowane są przez: *Kochani Rodzice!, Kochana Ciociu!, Drogi Wojtku!, Droga Aniu!, Cześć Marek!, Cześć!* (113), a pożegnania przez zwroty: *Do zobaczenia, Do zobaczenia w Warszawie* (113). Także w tych wyrażeniach widoczna jest różnica między stylem oficjalnym i nieoficjalnym, a tym samym – w relacjach między partnerami komunikacji. Przywołane wyżej listy ilustrują kontakt pośredni. Ma on specyficzne cechy, różniące go od kontaktu bezpośredniego – jest przede wszystkim ściśle skonwencjonalizowany. Jeśli chodzi o formuły powitalne, to pełnią one jednocześnie funkcję wprowadzenia do rozmowy, szablonowego rozpoczęcia komunikatu. Pożegnania w listach, szczególnie oficjalnych, są zaś formą okazania szacunku odbiorcy, czyli realizacją nadrzędnej zasady grzeczności polskiej.

3. Formuły niezbędne podczas przedstawiania się również pojawiają się w podręczniku *Hurra!!! Po polsku 1* już od pierwszych lekcji. Stanowią one jeden z pierwszych elementów edukacji językowej cudzoziemców. Uwaga uczących się po raz kolejny zwrócona jest na różnicę pomiędzy użyciem poszczególnych zwrotów w kontaktach nieoficjalnych i oficjalnych. Pojawiają się zwroty: *Jestem Ewa, Nazywam się Mikulska, Mam na imię Jan* (10). Grzecznościową obudowę tego typu wyrażen stanowią zwroty: *Miło mi, Bardzo mi miło* (10). Brak w książce formuł, które umożliwiają przedstawianie komuś kogoś, takich jak np.: *chciałabym panu/pani/państwu/ci przedstawić..., wy się chyba nie znacie. To jest...* Mogłyby one zostać zaprezentowane w formie odpowiednich dialogów. Nie są to jednak autonomiczne akty grzecznościowe, są elementem wprowadzającym i obudowującym w sytuacji przedstawiania komuś kogoś, nie stanowią więc gotowego szablonu i mogą być różnie modyfikowane.

4. Zwrot *proszę* występuje w podręczniku *Hurra!!! Po polsku 1* niezwykle często i w bardzo różnych kontekstach. Przede wszystkim pojawia się w instrukcjach do ćwiczeń: *proszę powtórzyć/napisać/posłuchać/porozmawiać/uzupełnić/odpowiedzieć/wpisać* itp. Zgodnie z typologią Małgorzaty Marcjanik (1992), stanowi w tym miejscu etykietalną obudowę innych aktów mowy i spełnia funkcję impresywną. Polecenia wydawane w ten sposób są po prostu grzeczne, a człowiek, który ich używa będzie uważany za uprzejmego. Warto zwrócić uwagę uczących się na ten właśnie fakt. Funkcja impresywna tego zwrotu pojawia się także w sformułowaniach typu *proszę kawę, rosół*. Wyrażenie *proszę* jest

w tym wypadku grzeczniejszym ekwiwalentem słowa *zamawiam*. Omawiany zwrot realizowany jest także w akcie aprobaty: *proszę, bardzo proszę*. Jeszcze inaczej sprawa przedstawia się w sytuacji, kiedy po omawianym zwrocie występuje znak zapytania: *Proszę?* W takim przypadku oznacza to samo co *słucham?*, jest to prośba o powtórzenie bądź zasygnalizowanie, że nie usłyszało się wypowiedzi przedmówcy. W zależności od kontekstu, zwrot ten, wraz z odpowiednią artykulacją, wyrażać może zdziwienie lub niedowierzanie związane z usłyszaną informacją. Ostatnie znaczenie wyrażenia *proszę* w omawianym podręczniku związane jest z sytuacją, gdy równa się ono angielskiemu zwrotowi *here you are*. Taka sytuacja nakreślona została w dialogu w restauracji, kiedy kelner podawał potrawy gościom. Duża funkcjonalność omawianego wyrażenia wskazuje, że może być ono bardzo przydatne dla cudzoziemców uczących się języka polskiego.

5. Podziękowania stanowią kolejny element polskiej grzeczności językowej, który zostanie poddany w tym miejscu analizie. W omawianym podręczniku pojawiają się najczęściej w swojej prymarnej funkcji, czyli jako tzw. podziękowania kurtuazyjne. Są one najczęściej wymuszone sytuacją lub konwencjami społecznymi. Podziękowania często są też po prostu odpowiedzią na inne zwroty grzecznościowe, takie jak życzenia, gratulacje, pozdrowienia. Występują też jako zdawkowe odpowiedzi w sytuacjach świadczenia różnego rodzaju usług w sklepie, urzędzie np.: *Klient: Proszę. / Kelner: Dziękuję*. Małgorzata Marcjanik (Marcjanik 1997) pisze, że w takich sytuacjach najważniejszą funkcją wyrażenia nie jest wcale podziękowanie, ale przyjęcie czegoś do wiadomości lub zakończenie kontaktu. Wyrażenie *dziękuję* pojawia się w podręczniku także ze wzmocnieniem: *dziękuję bardzo*. W polszczyźnie występują ponadto jeszcze inne wzmocnienia słowa *dziękuję*, np. *dziękuję pięknie, dziękuję uprzejmie, serdecznie dziękuję*. Podziękowania, zgodnie z polską zasadą grzecznościową dotyczącą pomniejszania swoich zasług, prowokują reakcję adresata (Kita 2005). W omawianym podręczniku znalazła się jedna forma spełniająca taką funkcję: *nie ma za co*.

6. Wyrażenie *przepraszam*, podobnie jak *proszę*, może występować w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Zgodnie z polską etykietą językową przeprosiny wypowiada osoba, która chce okazać skruchę za nietakt, który popełniła lub popełni (Kita 2005: 244). Jest to akt zupełnie symboliczny, bowiem nie cofa czasu, a jedynie zaciera wspomnienie zachowania obraźliwego. W podręczniku *Hurra!!! Po polsku 1* słowo *przepraszam* zaprezentowane jest, po pierwsze, jako zwyczajne wyrażenie aktu skruchy. Pojawia się też pewne wzmocnienie przeproszenia: *I jeszcze raz przepraszam*. W książce przedstawiono także rodzaje reakcji na akt przepraszania: *nie ma za co, nic nie szkodzi*. Takie odpowiedzi są oczywiście realizowane, jeśli wyrządzona szkoda była niewielka, dotyczy to zwykle sytuacji kurtuazyjnych. Zwrot *przepraszam* funkcjonuje także jako wyrażenie służące grzecznemu zwróceniu uwagi. Reakcją na to jest często użycie

innego zwrotu grzecznościowego: *proszę*. Takie sytuacje często mają miejsce, jeśli w jakiś sposób naruszamy bądź mamy zamiar naruszyć terytorium partnera interakcji. Tu pojawiają się różnego rodzaju uzupełnienia, np. *przepraszam, gdzie jest...*, *przepraszam, czy to...*, *przepraszam, nie rozumiem*.

Autorki podręcznika *Hurra!!! Po polsku 1* z pewnością zdawały sobie sprawę z istotności aspektu grzeczności językowej w procesie nauczania języka. Wskazuje na to bogaty materiał językowy o funkcji grzecznościowej, który uzupełniony został dodatkowo obrazkami ułatwiającymi zrozumienie zależności. Od pierwszych lekcji wskazywany jest też wyraźnie podział na rodzaj kontaktu między partnerami dialogów i dostosowanie stylu wypowiedzi do relacji między uczestnikami komunikacji. Co więcej, lekcja 0, czyli lekcja wstępna w omawianym podręczniku prezentuje pewne szablonowe sytuacje, także grzecznościowe, bez znajomości których cudzoziemcom bardzo trudno byłoby funkcjonować na pierwszych lekcjach. W ramach podejścia komunikacyjnego w nauce języków obcych zakłada się przecież, że w procesie dydaktycznym posługujemy się jedynie językiem nauczającym.

Książka *Hurra!!! Po polsku 1* prezentuje polską grzeczność językową w sposób bardzo szeroki, uwzględniając wiele sytuacji z życia codziennego, w których jest nam ona niezbędna. Przedstawia także specyficzne formy użycia wyrażen grzecznościowych w listach, w wiadomościach e-mail i sms, a także podczas rozmowy telefonicznej. Oczywiście listę przydatnych zwrotów można by jeszcze powiększyć. Taka rola przypada już chyba nauczycielowi, który w sposób spontaniczny powinien reagować na potrzeby słuchaczy i poszerzać ich zasób słownictwa.

BIBLIOGRAFIA

- Gęb al P., 2006, *Realia i kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*. Praca zbiorowa, red. E. Lipińska, A. Seretny, Kraków.
- K it a M., 2005, *Językowe rytuały grzecznościowe*, Katowice.
- Małolepsza M., Szymkiewicz A., 2006, *Hurra!!! Po polsku 1*, Kraków.
- Marcjanik M., 1992, *Typologia polskich wyrażen o funkcji grzecznościowej*, [w:] *Język a kultura*, t. 6: *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław, s. 27–31.
- Marcjanik M., 1997, *Polska grzeczność językowa*, Kielce.
- Turek W. P., 2006, *Czy uczymy cudzoziemców tego samego języka, którym mówią na co dzień Polacy?*, [w:] *Sprawności przede wszystkim*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków, s. 115–128.
- Zarzycka G., 2008, *Kultura, lingwakultura, socjokultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Rozwijanie i testowanie biegłości w języku polskim jako obcym*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków, s. 143–160.

Summary

Language politeness is a very important part of teaching Polish as a foreign language. Starting from the first lesson, students learn the basic expression. Thanks to the knowledge of such forms, it is much easier for the learners to communicate with others and what is more, the foreigners have a chance to explore a significant part of the Polish culture. In the materials for teaching Polish as a foreign language, different models of dealing with this issue are present. The textbook *Hurra!!! Po polsku 1* was made for the A1 level and it includes, according to the recommendations of the CEFR, forms connected with greeting and saying goodbye, introducing oneself, thanking and apologizing.

The article presents and discusses the various uses of those forms in the textbook. It also focuses on their frequency and the context in which the expressions are presented. In addition, their functionality and wide usage are emphasized.